

LINGVOPOETIKA VA UNING O'RNI

Muxudullayev Farrux Farxod o'g'li

GulDU o'qituvchisi

muxudullayevf@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada lingvopoetika fanining mohiyati, uning asosiy tushunchalari, estetik-funksional xususiyatlari hamda badiiy matn tahlilidagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, lingvopoetik tahlil metodlari, adabiy til va muallif uslubining o'zaro munosabati yoritilgan.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, badiiy til, muallif uslubi, estetik funktsiya, tahlil.

Kirish

Lingvopoetika tilshunoslikning adabiyot bilan kesishuvchi sohasi bo'lib, u badiiy matnlarda til vositalarining estetik va semantik xususiyatlarini tahlil qiladi. Ushbu fan XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mustaqil yo'nalish sifatida shakllandi va adabiy matnlarni chuqur tahlil qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qila boshladi.

Asosiy qism

Lingvopoetika — bu til va adabiyotning kesishgan nuqtasida joylashgan fan bo'lib, u badiiy matnlarda til vositalarining estetik va semantik jihatdan qanday ishlatilishini o'rganadi. Lingvopoetik tahlil asosan poetik nutqdagi lingvistik birliklarning badiiy-estetik funksiyasini ochib berishga qaratilgan. Tilshunoslik tarixida bu soha ko'plab nazariy qarashlar asosida shakllangan. Masalan, R.O. Yakobson "Poetik funktsiya" tushunchasini ilgari surib, til birliklarining san'atdagi o'rniga asos solgan [1].

Lingvopoetikaning tadqiqot obyekti sifatida she'riy matn alohida ahamiyat kasb etadi. She'riy matn strukturasi o'ziga xos bo'lib, u oddiy muloqot nutqidan tubdan farq qiladi. Matndagi tovushlar ohangdorligi, ritm va intonatsiya, so'z tanlovi va ularning joylashuvi, grammatik vositalarning noan'anaviy qo'llanilishi badiiy obrazlarni kuchaytiradi.

Masalan, **fonetik poetika** she'riy satrlarda tovushlarning takrorlanishi (allitersiya, assonans), urg'u va ohangni tahlil qiladi. Ushbu vositalar she'riy tuyg'ularni kuchaytirish, estetik zavq uyg'otishda muhim vosita hisoblanadi. Ba'zan tovushlar muvofiqligi orqali obrazlar hosil qilinadi, ohangdorlik esa matn ritmikasini belgilaydi.

Leksik poetika doirasida so'zlarning obrazli ma'nolari, metafora, metonimiya, sinekdoxa kabi tropik vositalar chuqur tahlil qilinadi. Badiiy tilga xos bo'lgan so'zlar tanlovi, konnotativ ma'nolar va ularning ma'naviy-estetik yuklamasi muhim ahamiyatga ega. Masalan, Erkin Vohidovning "O'zbekim" she'rida ishlatilgan "osmonimda yulduzlarim sanaysan" degan misra xalq va vatan timsolini yulduzlar orqali badiiy ifodalagan [7].

Sintaktik poetika esa gap tuzilmalari, sintaktik konstruksiyalar, takrorlar va inversiyalar orqali badiiy ta'sirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Inversiya — sintaktik birliklarning tartibidagi o'zgarishlar orqali ohang, urg'u va semantik markazni aniqlash imkonini beradi [5]. Masalan, "Ketdi u emas, keldi hijron" kabi satrlarda so'zlarning odatiy tartibda emas, balki stilistik niyat bilan joylashuvi muallifning estetik maqsadini ochib beradi.

Stilistik poetika badiiy uslubni o'rganishga qaratilgan bo'lib, muallifning nutqdagi individual xususiyatlarini tahlil etadi. Har bir ijodkorning stilistik tanlovi, metaforalash uslubi, emotsional rang-barangligi o'ziga xos uslubni yaratadi. Bu xususiyatlar orqali muallifni tanish, uning ruhiy olami va dunyoqarashini his qilish mumkin.

Zamonaviy lingvopoetika, shuningdek, korpus lingvistikasi yutuqlariga asoslanib, katta hajmdagi badiiy matnlarni avtomatik tahlil qilish imkoniyatini ham beradi. Elektron korpuslar asosida stilometrik usullar bilan mualliflikka oid xususiyatlar aniqlanmoqda. Shuningdek, muayyan zamon va makonga oid badiiy til o'zgarishlarini aniqlash imkoniyati mavjud [8].

O'zbek adabiyotida lingvopoetik yondashuvlar tobora ko'proq ahamiyat kasb etmoqda. Jumladan, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Usmon Azim kabi

shoirarning ijodida poetik vositalarning lingvistik va estetik imkoniyatlari keng qo'llanilgan. Ularning asarlarida metaforik ifodalar, sintaktik o'yinlar, leksik birliklarning obrazli ishlatilishi lingvopoetikaning boy manbai sifatida xizmat qiladi.

Muxudullayev F. o'z tadqiqotlarida lingvopoetik birliklarning turlari, ularning funksional klassifikatsiyasi va paradigmatic munosabatlarini yoritadi [4], [6]. Shuningdek, kichraytirish va erkalash shakllarining poetik funktsiyasi, fonografik vositalarning estetik ta'siri kabi mavzular ham lingvopoetik tadqiqot doirasida faol o'rganilmoqda [7].

Xulosa

Lingvopoetika — badiiy nutqning estetik va ma'noiy qatlamlarini tahlil qilish imkonini beruvchi zamonaviy fan sohasi hisoblanadi. Bu yo'nalish badiiy asarlarni tilshunoslik asosida o'rganish, matn strukturasini aniqlash va muallif uslubini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] Jakobson, R.O. (1960). *Linguistics and Poetics. Style in Language.* Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- [2] Baxtin, M.M. (1975). *Estetika slovesnogo tvorchestva.* Moskva: Iskustvo.
- [3] Jo'raev, M. (2018). *O'zbek she'riy matnlarining lingvopoetik xususiyatlari.* Toshkent: Fan nashriyoti.
- [4] Muxudullayev, F. (2023). Lingvopoetika doir qarashlar. *Journal of Universal Science Research*, 1(5), 31-37.
- [5] Muhudullaev, F. (2023). Inversion as a syntactic opportunity. *Science and Innovation*, 2(B1), 402-405.

- [6] Sayyora, Y., Shoxistaxon, X., & Farrux, M. (2024). Kichraytirish–erkalash shakllarining paradigmatic munosabati. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 1(3), 70-73.
- [7] Farrux, M., Sayyora, Y., & Ma'Rufjon, Q. (2024). The role of phonographic tools in Erkin Vahidov's works. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 1(3), 79-82.
- [8] Muxidillayev, F. (2022). Lingvopoetikaning o'rganilishiga doir qarashlar. Academic Research in Educational Sciences, 3(7), 315-320.